

İDEAL BİR DİPLOMATIN (ELÇİNİN) ORTAYA ÇIKIŞI

Mehmet SARAY*

İDEAL BİR DİPLOMATIN (ELÇİNİN) ORTAYA ÇIKIŞI

Başarılarla dolu akademik hayatının sonlarında siyasete giren ve büyük bir diplomat gibi Türklüğün haklarını onurla savunan büyük alim ve fikir adamı sevgili hocam Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'a en derin saygılarımla.

Prof. Dr. Mehmet Saray

ÖZET

Bilindiği gibi, tarihin en eski devirlerinden beri insanlar, elçilerin aracılığından faydalanarak günümüze kadar işlerini halletmişlerdir. "Elçiye zeval olmaz" sözünden de anlaşılacağı üzere, elçilerin önemi ve kutsallığı kabul edilmiştir. Kısaca, ilk çağların ilkel toplumlarından günümüzün modern toplumlarına kadar insanların arasında barışın korunması ve taraflar arasında meselelerin halli için elçilere ihtiyaç duyulmuştur. Bilhassa ülkelerin nüfuslarının artması, yeni icatların yapılması, medeniyetin ilerlemesi neticesinde devletlerin birbirlerine olan ihtiyaçları artmıştır. Ekonomik ve siyasi problemler, düzensizlik ve istikrarsızlık meydana getirmiştir. Bu konuların halledilmesinde ve diğer ülkelerde meydana gelen siyasî, askerî, ekonomik ve sosyal gelişmelerin takip ve öğrenilmesinde vazife yapmak üzere iyi yetişmiş devamlı elçiliklere ihtiyaç duyulmuştur.

ABSTRACT

It is a wellknown custom that the peoples had been solving their problems through their emissaries. The emissaries or envoys plaid an important role in establishing friendly relations between nations or states. Ecomomic and cultural developments in human life and incrise of population urged the nations to establish foreign ministeries and to use more emissaries or ambassador in order to solve their encrised problems among themselves. As a result of these developments the emissaries began to play more effective role in solving the existing problems between nations or states.

Bilindiği gibi, tarihin en eski devirlerinden beri insanlar, elçilerin aracılığından faydalanarak günümüze kadar işlerini halletmişlerdir. "Elçiye zeval olmaz" sözünden de anlaşılacağı üzere, elçilerin önemi ve kutsallığı kabul edilmiştir. Kısaca, ilk çağların ilkel toplumlarından günümüzün modern toplumlarına kadar insanların arasında barışın korunması ve taraflar arasında meselelerin halli için elçilere ihtiyaç duyulmuştur. Bilhassa ülkelerin nüfuslarının artması, yeni icatların yapılması, medeniyetin ilerlemesi neticesinde devletlerin birbirlerine olan ihtiyaçları artmıştır. Ekonomik ve siyasi problemler, düzensizlik ve istikrarsızlık meydana getirmiştir. Bu konuların halledilmesinde ve diğer ülkelerde meydana gelen siyasî, askerî, ekonomik ve sosyal gelişmelerin takip ve öğrenilmesinde vazife yapmak üzere iyi yetişmiş devamlı elçiliklere ihtiyaç duyulmuştur.

XIV ve XV asırlarda başta Venedik olmak üzere Avrupa devletlerinde daimî elçiliklerin kurulmaya başlandığını görüyoruz. Osmanlı Devleti, belki de aynı asırlardaki güç ve kudretine güvendiği ve belki de İslâmî sakıncalar dolayısıyla başka ülkelerde devamlı elçilikler kurmak lüzumunu hissetmemişlerdir. Fakat, XVII. asırdan itibaren duraklama devrine girmesi ile bu devamlı elçilik heyetlerinin kuruluşunu düşünmeye başlamış ve nihayet XVIII. asrın sonlarına doğru bu düşüncesini gerçekleştirmeye başlamıştır. III. Selim ile başlayan hareket II. Mahmut ile tamamlanmış ve Türkiye diğer ülkelerde devamlı elçiler bulundurmaya başlamıştır. Fakat, yeterli siyasî tecrübenin ve lisan bilgisinin olmayışı dolayısıyla elçilerimizden gerekli şekilde faydalanılamamıştır. Nihayet, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte Dışişleri Bakanlığı bünyesinde vazife alan genç diplomatlar iyi bir eğitim ve pratikten sonra dış ülkelerde Türkiye'nin ve

* Prof. Dr., T. C. Başbakanlık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Türk insanının hem hak ve menfaatlerini ve hem de tanıtımını en iyi şekilde yapmaya gayret göstermişlerdir. 1923'den 1990'lı yıllara kadar geçen 70 yılı aşkın bu sürede, kendilerine verilen eğitim ve beceri kursları ile dış ülkelerdeki çalışma şartları göz önüne alındığı zaman diplomatlarımızın başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Fakat öğrenmenin, ilim ve teknolojinin bu kadar ilerlediği günümüzde Türk diplomatlarının gerçekten mükemmel yetiştirildiğini ve çok iyi vazife gördüklerini söylemek oldukça güçtür. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ve insanların menfaatlerini korumak ve yaymak, Türk insanının son asırlarda uğradığı haksızlıkların iç yüzünü diğer milletlere ve hükûmetlere anlatmak ve mutlaka başarılı neticeler alabilmek için diplomatlarımızın gerçekten çok iyi yetiştirilmeleri gerektiğini burada açık kalplilikle ifade etmek isterim. Bugünün diplomatını, iktisadî, sosyal ve siyasî gelişmeleri ihtisaslaşırcaına iyi öğrenmiş, bir diplomatın bilmesi gereken hususları ve becerileri elde etmiş değişen şartlar karşısında fikir ve plân üretme yeteneğine sahip gerçekten çalışkan ve cesur bir insan olarak görmek arzusundayız. Daha doğrusu milletimizin arzusu budur.

Bir diplomatımızın veya elçimizin böyle yetişebilmesi için, daha önce tarihimizde ne gibi çalışmalar yapılmıştır? İyi bir diplomat veya elçi kime denir? Veya iyi bir elçide bulunması gereken vasıflar neler olmalıdır? Bu soruların izahına geçmeden önce, izin verirseniz "elçi" kavramı üzerinde biraz durmak ve açıklama yapmak istiyorum.

Eski Türk dili lügatlarına göre elçi veya ilçî, Türkçe el, il (kavim, halk, ülke, devlet vb) sözünün -cı, -ci (meslek bildirme) eki ile genişletilmiş şekli ortaya çıkmıştır.¹ Yine eski Türkçe metinlerde elçi, "haber getirici, haberci, tebliğci, sefir" veya "hükümdarın resmî habercisi" olarak geçer.² Kaşgarlı Mahmud ise, Divanü Lügat-it-Türk adlı meşhur kitabında elçiyi, "Yalvaç, Peygamber, Resul" olarak vermiştir. Bugünkü Türkçe lügatlarda ise elçi, "bir memleket veya devlet tarafından diğeri nezdine gönderilen vekil", ve "bir uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek için birinin yanına gönderilen kimse" olarak tarif edilmektedir.³

¹ Abu-Hayyan. *Kitab al-idrak li lisan al Atrak*. neşr. Ahmet Caferoğlu. İstanbul. 1931. s.38.

² Şeyhi'nin *Hüsrev ü Şirin*'i. nesr Faruk K. Timurtaş. İstanbul, 1963, s. 84 ve 169.

³ *Türkçe Sözlük*. TDK. Ankara. 1988. s. 448.

Elçi ve elçinin vazifeleri hakkında en geniş ve en tatmin edici bilgiyi muhakkak ki "Kutadgu-Bilig" vermektedir. Karahanlı devlet adamlarından Yusuf Has Hacip, devlet ve millet yönetimi için birbirinden kıymetli tavsiye ve prensiplerini yazdığı "Kutadgu-Bilig" adlı meşhur eserinde iyi bir elçinin nasıl olması gerektiğini şöyle izah eder:

"Elçi insanlar arasında mümtaz, akıllı, bilgili, seçkin ve çok cesur bir kimse olmalıdır."

"Tanrının kulları arasında en seçkinleri ve insanların en iyileri onun elçileri idi."

"Pek çok işlev elçiler ile görülür; iyi neticeler elçiler vasıtasıyla elde edilir."

"Elçi çok akıllı, temkinli ve sözünü ifade edebilmesi için de bilgili olmalıdır."

"Vazifesinde muvaffak olabilmesi için, elçinin bir de sözün içini ve dışını bilmesi lazımdır."

"Elçi gözü, gönlü tok, içten bağlı itimat edilir, doğru ve dürüst tabiatlı bir insan olmalıdır."

"Aç gözlü adam kendisine hâkim olamaz; haris olanlar elçiliğe layık değildirler."

"Elçi haya sahibi, çok sakin ve nazik bir insan olmalı, hilm ile beraber, her türlü bilgiye de sahip bulunmalıdır."

"Haya olmazsa, insan küstah ve adî olur; haya sahibi insan dürüst hareket eder."

"Elçi zeka ile birlikte birde insanın nev'ine vakıf olmalıdır; inşa bilen insan zaten zeki olur."

"Elçi yazmalı, okumalı ve başkalarının sözünden de istifade etmelidir; insan bu suretle âlim olur."

"O her türlü faziletleri tam olarak bilmelidir; bu faziletler ile insan yüzünü ağartır."

"Çok kitap okumalı, söz söylemesini bilmeli; şiirden anlamalı ve kendisi de şiir yazmalıdır."

"Hey'et ilminden ve tıptan anlamalı; rüya yormasını bilmeli ve sözü yordduğu gibi çıkmalıdır."

"Bundan başka, birde çok iyi tavla ve satranç oynamasını bilmeli ve rakiplerini iyi sıkıştırmalıdır."

"Cirit oyununda mahir olmalı ve ok atmasını iyi bilmeli; kuşçuluk ve avcılıkta da başkalarına üstün gelmelidir."

"Konuşurken bütün dilleri konuşmalı; yazarken bütün yazıları yazmalıdır"

"Elçilik için bütün bu faziletleri bilen bir insan lazımdır, böyle elçi işinde muvaffak olur."

"Elçi zeki, âlim ve uyanık olursa her yerde hoş karşılanır ve bey'ine (hükümdarına) faydalı olur"

"Elçi kötü, kof ve boş olursa, onun gittiği yerde şüphesiz, beylerin itibarı kaybolur."

"Her işte emniyetle hareket edebilmesi için, elçi olarak gidecek kimsenin çok iyi bir insan olması lazımdır."

"Elçiler her türlü fazilete sahip olursa, beyi büyür ve adı o memlekette yükselir."

"Elçi ne kadar bilgili ve akıllı insan olursa olsun, kendisini içkiye verirse, işini bozar."

"Bilgili kimse içki içerse bilgisiz olur; bilgisiz sarhoş olursa, geriye ne kalır."

"İçki bilginin ve aklın düşmanıdır; içkinin adı , hakikatte, kavga ve gürültüdür."

"Şarap mideye girerse, sözü dışarı çıkarır; bu çıkan söz de tekrar kendisini yakar."

"Eğer sarhoş eden şarabı içersen, gönülün sırrını açmış ve içindekileri dışarı dökmüş olursun."

"Elçi fasih dilli ve gönül sahibi bir kimse olmalı; sözde usta ve akılda üstün bulunmalıdır."

"Hoş-sohbet insanlar her yerde iyi kabul görürler; sözde usta kimse işte de muvaffak olur."

"O kuvvetli bir hafızaya sahip olmalı ve sözü unutmamalı ne gibi söz duyarsa duysun, onu sıkı tutmalıdır."

"Elçi büyük himmet sahibi ve mert bir insan olmalıdır; insanın kıymeti bu iki şey ile ölçülür."

"Sözü yumuşak ve şeker gibi tatlı olmalı; tatlı söze karşı, büyük-küçük, herkes yumuşar."

"Elçinin işi hep sözle olur; sözü iyi olursa, dileğine kavuşur."

"Ey Devletli Hükümdar, böyle bir insan bulursan, onu elçi olarak seçebilirsin."⁴

Yusuf Has Hacib'in, Türk hükümdarına iyi bir elçinin ne gibi vasıflara sahip olması gerektiğini anlatan yukarıdaki sözlerini özetlersek, iyi bir elçinin şöyle olması gerektiğini görüyoruz:

1- İyi ahlâk ve nezaket sahibi, akıllı, bilgili, seçkin ve cesur bir kimse olmalıdır.

2- Gözü, gönlü tok olmalı, ülkesine ve milletine yürekten bağlı, itimat edilir, dürüst tabiatlı olmalıdır.

3- İnsan psikolojisinden anlamalı ve içinde bulunduğu şartlarda en uygun sözleri söylemeli ve hareket etmelidir.

4- Çok okuyan ve muhtelif konularda geniş bir bilgiye sahip olmalıdır. Aynı zamanda yazmalıdır.

5- Muhtelif beceri ve hünerleri olmalı ve bunları sosyal münasebetlerde ustalıkla kullanmalıdır.

6- Sarhoş kişinin davranışlarının iyi olmadığını, vazifesiyle ilgili sırları saklamanın güçlüğüne görerek içkiden uzak durmalıdır.

7- Mümkün olduğu kadar çok yabancı dil bilmeli ve bilhassa vazife gördüğü ülkenin dilini, tarihini iyi bilmeli ve o ülkede cereyan eden hâdiselerden mümkün olduğu kadar kendi ülkesi lehine faydalar sağlamasını bilmelidir.

⁴ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu-Bilig*. Türkiye Türkçe'sine tercüme R. R. Arat. Ankara, 1959. s.193-196.

8- Emniyetli ve uyanık olmalı; aynı zamanda tatlı dilli, hoş sohbet bir insan olmalı ve vazife gördüğü ülkenin idarecileri ve insanları ile iyi diyalog kurabilmelidir. Aynı zamanda kendi ülkesini ve insanlarını o ülkenin insanlarına iyi tanıtmalı ve dostça ilişkiler kurmalıdır.

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Acaba, Kutadgu-Bilig'in yazıldığı XI. yy'dan önceki ve sonraki devirlerde bilhassa Türklerde, iyi bir elçinin nasıl olması gerektiği hakkında ne gibi bilgiler vardır?

Mevcut kaynaklar ve yapılan ilmî araştırmalar tetkik edildiği zaman, Kutadgu-Bilig öncesi devirlerde Türk elçiliği hakkında çok az bilginin olduğunu görürüz. Belki de, Yusuf Has Hacib, Türk devletlerini temsil eden elçilerin yetersizliğini görerek bu klâsik tavsiyelere eserinde yer vermiştir.

Tarihimizin ilk bilinen devletlerinden Hunlar ve Göktürkler zamanında başka devletlerle dış ilişkileri düzenleyen bir "Dış İşler Dairesi" bulunuyordu. Bu Dış İşleri Dairesinde birçok dili konuşan ve yazan kalabalık bir heyet çalışırdı. Bu heyet devletin dış münasebetlerini düzenler ve diğer devletlerle olan ilişkileri takip ederdi.⁵ İlk devir Türk devletlerinde ülkenin dış ilişkilerini yürüten diplomatlara (elçilere) şu adların verildiğini görüyoruz: Tabgaç'larda "bitekçinler" Gök-Türkler'de, Türgiş'lerde ve Uygurlarda "bitegci'ler", "ılmğalar" ve "tamgacı'lar", Oğuzlarda "tuğracılar".⁶ Bu kişiler devlet meclislerinde dış politika ile ilgili olarak alınan kararları yazı ile tespit etmek ve yürütmekle görevli idiler.

Aynı görevle yükümlü olan yabancı elçilerin hareketlerini takip eden Türk Dışişleri Dairesine mensup bu kişiler şayet yabancı elçilerin casusluk faaliyetlerini tespit ederlerse, devletin emniyet teşkilâtına haber verip onların hudud dışı edilmelerini sağlarlardı. Mesela, Bizans İmparatoru Rua'nın, Attila'nın hükümdarlığını yaptığı Avrupa Hun Devleti dahiline tüccar ve seyyah kisvesi altında casuslar gönderdiği tespit edilmiş ve bu casuslar yakalanarak hapsedilmişlerdi.⁷

⁵ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul. 1984. s.266.

⁶ Kafesoğlu., *a.g.e.*, s.266.

⁷ Kafesoğlu., *a.g.e.*, s. 266.

Gök-Türk devletinin batı eyaletleri Valisi İstemi Yabgu 568 yılı baharında Bizans'a bir elçilik heyeti göndermiş, bu heyeti Bizanslılar çok iyi karşılamıştı. İpek yolu ticaretinde aksayan hususları görüşen Türk elçilik heyeti aynı yılın ikinci yarısında umumî vali Zemerkos başkanlığında bir Bizans elçilik heyeti ile ülkelerine döndüler. Bizans elçilik heyeti de Gök-Türk ülkesinde son derece iyi karşılandı. Ticarî konularda olduğu gibi siyasî alanda da iyi ilişkiler kurulması kararlaştırıldı. Bizanslıların, Sasani İran ile aralarının bozulması üzerine 576 yılında Valentinus başkanlığında yeni bir elçilik heyetini Gök-Türk Kağanına göndermiştir. O sıralar İstemi Yabgu vefat ettiği için onun yerine geçen Türksad'dan daha önce varılan anlaşmanın yenilenmesini istemiştir. Türk-Şad'ın şartlarının değiştiğini yeni bir anlaşmanın şimdilik gereksiz olduğunu sert bir dille söylemesi üzerine, Bizans elçisi Valentinus oldukça korkmuş ve Gök-Türk hükümdarına şu şekilde konuşmuştur: "Ey Türk Prensi, senin elinde ölmek kolay, sen büyük bir hükümdarsın. Doğru yoldan ayrılmayan elçiye zeval olmaz. Sen bizleri öldürecek olursan tarih senin hakkında iyi şeyler yazmaz..."⁸ Elçinin bu sözleri üzerine Gök-Türk hükümdarı yumuşamış ve elçilerin gönlünü alacak sözler söylemiştir. Bu hadise de gösteriyor ki, o yıllarda elçiler kutsal sayılmış ve doğru yoldan ayrılmayan elçilere hiç kimse zarar vermek istememiştir.

Uygur Hakanlığı (744-840) zamanında Çinliler, Türk elçilerine soğuk davranmışlardı. Çin'den gelen elçiler, bu soğuk davranışı bildikleri için kendilerine de soğuk ve kaba davranılacağını zannederek Uygur Ülkesine korkarak gelmişlerdir. Fakat Türklerin, "elçiye zeval olmaz" düşüncesiyle hareket ettiklerini görür görmez, Çinli elçiler sevinerek vazifelerini Uygurlar nezdinde ifa edip ülkelerine dönmüşlerdir.

Türgişler ile Oğuzlarda da yukarıdaki geleneğin bozulmadığını, süpheli hareketleri ve casusluk faaliyetleri olmayan yabancı elçilere herhangi bir kötü davranışta bulunulmadığını görüyoruz.

Selçuklularda elçilik:

Kutadgu-Bilig'de ideal bir elçi nasıl olmalıdır, tasvirinin yapıldığı yıllarda kurulan Büyük Selçuklu Devleti'nde elçinin durumu nasıldı?

⁸ Kafesoğlu., *a.g.e.*, s. 96.

Yusuf Has Hacıp'in anlattığı şekilde bir elçilik teamülü Selçuklularda kurulmuş muydu?

Selçuklular devri üzerinde araştırma yapan bilim adamlarının eserlerinde ve Selçuklu çağında yazılan "Siyasetname" kitaplarında, Yusuf Has Hacıp'in yazdığı vasıflarda elçi yetiştirildiğine dair bir kayda rastlanmıyor. Selçuklu devletinin Ön-Asya'da genişlemesini istemeyen ülkeler, Selçuklu elçilerine son derece kaba davranmışlardır.⁹ Buna mukabil Selçuklular, sadece elçilik vazifesi yapmakla görevli bu insanlara hem kötü muamele yapmamışlar hem de onların vazifeleri dolayısıyla ayrıcalıklı ve kutsal yönleri olduğu düşüncesiyle kendilerine iyi davranmışlardır.

Osmanlılarda elçilik:

Osmanlı devletinin kuruluşundan 14. asrın sonlarına kadar Osmanlı hükümet teşkilâtında Dış İlişkiler Dairesi gibi belirgin bir ünite yoktu. Fakat 14. asrın ikinci yarısında kurulan Divan-ı Hümayun'da oluşturulan "Divan-ı Hümayun Tercümanlığı" devletin dışişleri ile ilgili vazifesini yapmaya başladı. Başlangıç yıllarında Osmanlı Padişahları doğum, cülûs, harp ilânı ve barış gibi hallerde yabancı devletlere elçiler göndermişlerdir.¹⁰

İslâm ve Hristiyan ülkelerine giden Osmanlı elçileri "fevkalâde elçi" unvanını taşımışlardır. Osmanlı elçileri gittikleri ülkelerin durumlarını hem hükümete rapor halinde ve hem de kaleme aldıkları "Sefaretnameler" şeklinde bildirmişlerdir. Ayrıca, Osmanlı devleti, tüccarlardan faydalanma yoluna gitmiştir. Hükümetten direktif alan tüccarlar gittikleri yerleri ve karşılaştıkları olayları raporlar halinde yetkililere bildirmişlerdir.

Osmanlı devletinin XVIII. yüzyıl sonlarına kadar Dışişlerini Divan-ı Hümayun Tercümanı kanalıyla yürüttüğünü görüyoruz. Osmanlı devletinin bir dünya gücü haline gelmesi üzerine bilhassa Avrupa devletleri İstanbul'da devamlı elçilikler bulundurmaya başlamıştır. Divan-ı Hümayun Tercümanı bu elçilikler ile temas kurarak

ülkelerinin Osmanlı Türkiyesi ile olan münasebetlerini düzenlemişlerdir. 1454'de Venedik, 1475'de Polonya, 1497'de Rusya, 1525'de Fransa, 1528'de Avusturya, 1583'de İngiltere ve 1612'de Felemenk İstanbul'da daimi elçilikler kurmuşlardır.¹¹

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Osmanlı devleti, diğer ülkelerde niçin devamlı elçilikler açmadı? Bir devletin diğer devlet nezdinde gözü, kulağı ve düşünen dimağı olan daimî elçiyi niçin bulundurmamıştı? Bunun en büyük sebebi, İslâm geleneğinde daimî elçilik müessesesinin bulunmayışıdır. Osmanlı devleti bir İslâm devleti ve İslâm'ın da lideri olduğu için Hristiyan devletleri nezdinde devamlı elçilik bulundurmamıştır. Zira, bu İslâm hukukuna da uymuyordu. Bir Müslümanın "Darül-Cihad" olan Hristiyan devletlerinde uzun süre yaşamaları mümkün değildi. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Hristiyan devletleri nezdinde daimî elçilik bulundurmamıştır.¹²

Ne var ki, İslâmî teamüllere uyararak Hristiyan devletler nezdinde devamlı elçi bulundurmaması ve Divan-ı Hümayun Tercümanlığında çalışan Gayri Müslüman tercümanların güven vermemesi neticesinde Osmanlı devleti düşmanları hakkında sağlıklı bilgi alamaz olmuştu. Bilhassa 1683 II. Viyana Seferi öncesi ve sonrası gelişen hadiseler hakkında iyi bilgi edinilemeyişi devleti yeni arayışlara sevk etti. Ayrıca, değişen dünya şartları ve Fransız ihtilâlinin ortaya attığı yeni prensipler Osmanlı Devletini bu gelişmeleri yakından takip edecek devamlı elçilikleri kurmaya yöneltti. Dolayısıyla, Osmanlı devlet adamları, devletin dış siyasetini İslâmî teamüllere göre yönlendirmekten vazgeçmek mecburiyetinde kaldılar.

Nihayet, yukarıda zikredilen zaruretler çerçevesinde Osmanlı Devleti, XVIII. arın sonlarına doğru Avrupa'nın belli başlı merkezlerinde devamlı elçilikler açmaya karar verdi. 1793 yılında Londra, 1795 yılında Berlin ve Viyana, 1796 yılında ise Paris Büyükelçilikleri açıldı. III. selim zamanında açılan bu devamlı elçilikler yalnız vazife gördükleri devletlerin değil, diğer Avrupa ülkelerinin de içinde buldukları siyasi, askerî ve ekonomik durumlarını tespit edecekler ve İstanbul'u haberdar edeceklerdi. Türk elçilikleri ayrıca, devlet işlerine vakıf iyi

¹¹ F. R. Unat. *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara. 1968. s. 14 vd.

¹² E. Kuran. *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin siyasi faaliyetleri (1793-1821)*. Ankara. 1968. s.10.

⁹ M. A. Köymen. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*. Ankara. 1954. s. 94-107.

¹⁰ İ. H. Uzunçarşılı. *Osmanlı Devleti Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara. 1948. s.268.

elçilerin yetişmesi için de gerekli çalışmayı yapacaklardı. Bütün bu çok yönlü işleri yaparken elçilikler Avrupa ülkelerindeki Osmanlı tüccarlarının haklarını da koruyacaklardı. Avrupa'nın belli başlı merkezlerinde açılan bu devamlı elçiliklerde çalışan elçilikler üç yıl için vazife göreceklerdi. Üç yıl sonra yerlerine yeni elçiler tayin edilecekti. Elçilerin yanında hem resmî görüşmelerde ve hem de çoğu Gayri Müslim olan, Osmanlı tüccarlarının meselelerini halletmede yardımcı olmak üzere Rum ve Ermeni tercümanlar ile sır katibi ve maiyet memuru bulunacaktı.¹³

Üç yıl bu dört Avrupa merkezinde vazife gören Türk elçilik heyetleri, tecrübesizliğin yarattığı sıkıntılar yüzünden pek verimli olamamışlardır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, bu merkezlerde birer Maslahatgüzar ve birer tercüman bırakarak elçileri merkeze çekmek mecburiyetinde kaldı. Bu durum, 1825'lere kadar devam etti. Bu tarihten sonra devamlı elçiliklerle ilgili ilk skandallar çıkmaya başladı. Osmanlı idarecileri, devletin esas unsuru ve hakimi olan Türk insanından lisan bilen elemanlar yetiştirme yerine Rum ve Ermeni azınlıklarından lisan bilen kişileri devamlı elçiliklerde vazifelendirmenin ne kadar yanlış olduğunu çok geçmeden acı bir şekilde öğrendi. 1828-1830 arasında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devletine yaptıkları baskılar neticesinde Yunanlılar istiklallerine kavuşmuştu. Bu devletlerin teşviki ve yardımı ile Yunanlılar, Osmanlı idaresine karşı isyan etmişti. Yunan isyanı ve onlara Londra, Paris, Viyana ve Petersburg hükümetlerinin yardımı ve teşviklerinden haberdar olmalarına rağmen Türk Büyükelçiliği'nde maslahatgüzar ve tercüman olarak çalışan Rumların Osmanlı Hükümetine gelişmelerden kasıtlı olarak haberdar etmedikleri ortaya çıkmıştır. Durumu öğrenen devrin Padişahı Sultan II. Mahmut, Rum asıllı maslahatgüzar ve tercümanların hepsini azletmiştir.¹⁴ Bu hareketle Osmanlı Devleti, devamlı elçiliklerini geçici bir süre kapatmış oluyordu.

Kısaca bu olaylar, Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu-Bilig'de vasıflarını çizdiği ideal bir Türk diplomatına Osmanlı Devletinin sahip olmadığını ve uzun süre de olmayacağını göstermiştir. Yine bu olaylar, devletin aslı

¹³ Kuran, a.g.e., s. 12.

¹⁴ Kuran, a.g.e., sayfa 64.

unsuru olan insanlar yerine azınlıklardan elçi seçiminin ne kadar sakıncalı olduğunu göstermiştir.

Örnek olarak şu tarihi hadiseyi verebiliriz: Rusya'nın, daha önce imzalanan devletlerarası andlaşmayı çiğneyerek 1783'de Kırım'ı işgal ve ilhak etmesi üzerine, Osmanlı Devleti, Kırım'ın Rusya'dan kurtarılması mücadelesine girmiş ve kendisine destek olması için Buhara Emiri'ne bir elçi ile mektup göndermişti. Buhara Emiri verdiği cevapta, Osmanlı Hükümdarının ricasını memnuniyetle yerine getireceğini, fakat Ruslarla ticarî ilişkileri olan Kazak ve Kırgız halkının harbin sonunda yapılacak Türk-Rus sulhünde yer almasını, aksi takdirde Rusların, siz Osmanlı ile birlikte hareket ettiniz diye onlar üzerine asker sevk edeceğini bildirmiştir.¹⁵ Buhara Hükümdarının bu isteği kabul eden Osmanlı Devleti, Rusya ile uzun süren mücadele sonunda sulh yaparken diplomatik alandaki yetersizliği yüzünden sözünü tutamamıştır. Osmanlı Devleti, yetersiz olan diplomat kadrosu yüzünden Napolyon'un Moskova seferine hazırlandığını, bu sebepten çok sıkışan Rusya'nın acilen sulh yapmak istediğini, bunun içinde taviz vermeye hazır olduğunu görememiştir. Eğer, Osmanlı Devleti devamlı elçilerini daha önce Avrupa merkezlerinde bulundursa ve Türk diplomatları bu gelişmeleri zamanında öğrenebilse hem Buhara hükümdarına verdiği sözü tutmuş, hem de Rusya ile kazançlı bir andlaşmayı yapmış olacaktı. Bu hazin hadiseyi Osmanlı tarihçilerinden Cevdet, eserinde uzun uzun anlatır.¹⁶

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Vatandaşı olduğu bir devlete Rum ve Ermeni mütercimler veya diplomatlar niçin ihanet etmek lüzumunu hissetmişlerdir. XVII. asırda görülen gerileme, XVIII. asır boyunca da devam edince Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Gayri Müslimler, bilhassa Avrupalı Devletler ile Rusya'nın ilgi odağı haline gelmişlerdi. Bu devletler yarışırcasına Osmanlı Türkiyesinde yaşayan azınlıklara yardım etmeye ve onları Osmanlı Türkiyesi aleyhinde kışkırtmaya başlamışlardır. Osmanlı idaresinde yaşayan Hristiyan azınlıklardan bilhassa Ermeni, Rum ve Süryaniler için Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere, İtalya ve Avusturya misyoner okulları açmak suretiyle bu azınlıklardan hem kendileri için çalışacak eleman

¹⁵ Name-i Hümayun Defteri. No: 4, s. 13-14.

¹⁶ Cevdet Tarihi, c. V, s. 243-251.

teminini, hem de gerektiğinde bu insanları Türkler aleyhinde isyan ettirmeyi sağlamışlardır.¹⁷

Azınlık okulları ile misyoner okullarından yetişen on binlerce genç, yalnız Türk diplomasisine değil, Türk insanına da rahatlıkla İhanet edecek bir eğitim görmüşlerdir. Nitekim, Osmanlı Türkiyesinin açtığı Büyükelçiliklerde vazife gören Gayri Müslimlerden Rumlar, yalnız Yunanistan için çalışmakla kalmamış, aynı zamanda Rusya, İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa devletleri lehine casusluk yapmaktan da çekinmemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin organize diplomatik faaliyetlerde geri kalışını fark eden rakipleri, azınlıklar arasından yetişen bu diplomatlar kanalı ile Osmanlı hükûmetinin her hareketinden ve aldığı tedbirlerden haberdar olmuşlardır. Ayrıca kendi faaliyetlerini de uzun süre Osmanlı Devleti'nden saklayabilmişlerdir. Bu ise Osmanlı Devleti'ni devletler arası diplomatik ilişkilerde oldukça başarısız duruma sokmuştur.

Her şeye rağmen, Osmanlı Devleti, Avrupa başkentlerinde kurduğu bu elçiliklerle, Avrupa ülkelerinin siyaseti ve diplomasisi hakkında bir bilgi edinmişlerdir. Ayrıca, Avrupa ülkelerinde meydana gelen müspet gelişmeleri de Osmanlı Türkiyesinde tatbik çalışmışlardır. Kısaca, edinilen iyi bilgilerle Osmanlı Türkiyesinde Batılılaşmanın öncülüğünü de yapmışlardır.

Avrupa ülkeleri ile diğer komşu ülkelerdeki gelişmeleri mutlaka takip etmek ve öğrenmek azminde olan II. Mahmut saltanatının son yıllarına doğru (1836), yukarıda izah edilen gelişmelerin ışığı altında yeniden organize ettiği Büyükelçiliklerimizin Londra, Paris, Viyana, Berlin, Petersburg ve Tahran'da faaliyete başlamasını emretmiştir.¹⁸ II. Mahmud devrinde kurulan daimî elçilik sistemi eksikleri tamamlanıp modernize edile edile Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.

Yabancı ülkelere gönderilen Türk elçileri vazife gördükleri devletler hakkında geniş bilgiler vermişlerdir. Daha önce de işaret edildiği gibi, elçiler, bu bilgileri raporlardan oluşan "Sefaretname"lerinde

¹⁷ Taflisat için bakınız: U. Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika.**, İstanbul, 1989 ve M. H. Vahapoğlu, **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları.** Ankara, 1990.

¹⁸ F. R. Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara, 1968, s.15.

vermişlerdir. Sefaretnameler ya bizzat elçi tarafından ya da mahiyetindeki memurlar tarafından kaleme alınır. Coğrafya bilgisinden tutun da devletler arasındaki anlaşmazlıklara, önemli vesikalara kadar pek çok bilginin verildiği bu sefaretnameler diplomasie tarihi için kıymetli bir kaynak teşkil eder.

Ne var ki, sefaretnamelerin Avrupalılara dair verdiği bilgiler Osmanlı başkentinde Avrupa'yı taklit hevesi doğurmuştur. Bu heves daha da ileri giderek Avrupa'daki yenilikleri taklide yönelmiştir. Hristiyan Avrupa'nın Müslüman Türkler tarafından taklidi ise, oldukça enteresan ve tartışmalı oluşumlara sebep olmuştur.

Elçinin seçilişi ve masrafları; Osmanlı hükûmeti, yabancı ülkelerde vazife gören elçilerin maaşlarını, o ülkenin devlet ricaline takdim ettiği hediyelerin karşılığını devlet hazinesinden ödemiştir. O ülkelerin devlet ricalinin verdiği hediyeleri de elçiler dönüşlerinde hazineye teslim etmişlerdir.

Osmanlı Türkiyesinde yabancı devletlere elçi olarak gönderilen kimseler belirli bir sınıfa mensup değildi. Her meslekten mevki ve şöhret sahibi kimselerin elçilik yaptığını görüyoruz. Elçi seçilirken şahsiyete büyük önem veriliyor ve bilhassa lisan bilmesine dikkat ediliyordu.¹⁹

1836 yılına kadar devletin dış ilişkilerine Sadrazama (Başbakana) bağlı olarak yürütülen Reisülküttaplık (Divan Katiplerinin Başkanı) makamı, aynı sene Bakanlıkların (Nazırlıkların) kurulması ile "Dışişleri Bakanlığı" haline dönüşmüştü. Bu yıla kadar elçiler, Reisülküttaplık yapmış ve bu işe ehliyetli kimseler tarafından seçilirdi.²⁰

Ne var ki, Osmanlı Türkiyesini temsilen Avrupa ülkeleri ile komşu Rusya ve İran'a gönderilen elçilerin yanına verilen memurların yeterli yabancı dil bilgisi olmayışı bütün yükü elçinin üstlenmesine sebep olmuştur. Sonunda, Devlet emin bildiği Gayri Müslimlerden yeminli tercüman olarak faydalanma yoluna gitmiştir. Gösterilen bütün ihtimama rağmen, Türk Büyükelçiliklerinde vazife gören Gayri Müslim tercümanların başkaları namına çalışmalarına engel olunamamıştır.

¹⁹ **Raşit Tarihi.** 2. basım. İstanbul. 1282 (1865). C. V.s. 29-30.

²⁰ H. İnalçık, "*Reis-ül-Küttab*". **İslam Ansiklopedisi**, c. 9. s. 671-683.

Bilhassa İngilizlerin ve Rusların rüşvet olarak verdiği altınlara dayanamayan Gayri Müslim memurlar Osmanlı sefaretlerindeki bilgileri o ülkelerin yetkililerine aktarmaktan çekinmemişlerdir. Nitekim, bugün, Osmanlı devletinin Petersburg ve Londra sefirlerinden gönderilen bilgilerin büyük kısmını Rus ve İngiliz arşivlerinde bulmak mümkündür. Hatta, 1836'dan 1914 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin Tahran'daki Büyükelçiliğinden İstanbul'a gönderilen raporların birer nüshasını da Rus arşivlerinde bulmak mümkündür. Bu bilgileri Rus ve İngiliz yetkililerinden alırken şaşırmadım dersem yalandır.

Rum ve Ermeni mütercimlerin bu ihanetine rağmen, Osmanlı elçileri, bilhassa XIX. asrın sonları ile XX. asrın başlarında büyük bir diplomasi sınavı vermişlerdir. Osmanlı Devletinin son asrında, düşmanların bütün yıkıcı faaliyetlerine karşı Türk diplomatları büyük ustalık ve incelik göstererek çalışmışlar ve devletin parçalanmasına ellerinden geldiği kadar mani olmuşlardır.